

Colonie de Madagascar

REPUBLIQUE FRANCAISE

Liberté – Egalité – Fraternité

Sloboda – Rovnosť – Bratstvo

Szabadság – Egyenőség – Testvériség

Antananarivo, Mardi le 9. April 1901

Môj milý brat!

Pozdravujem ťa, brat môj, tvoju manželku aj celú rodinu a prajem vám zdravia, šťastia a všetko dobré.

Ja som stále živý a zdravý „ako dvadsaťročný kura“ na ostrove Madagaskar v hlavnom meste Antananarivo – „tisíc miest“. Prečo mu radšej nedali meno „tisíc a jedno mesto“ podľa tej orientálnej fabule – pohádky „tisíc a jedna noc“? Ved' je to tu také romantické, ako sa jednému len snívať môže.

Hlavné mesto Malgašov má stotisíc obyvateľov, čo je pre Malgašov veľká vec, lebo tu sú také dediny, čo majú 20 – 30 – 50 do sto obyvateľov, čo už je považované za mesto. Preto Antananarivu dali tento názov, lebo malgašsky to znamená „tisíc miest“.

Na začiatku ti v krátkosti napíšem, ako som z Austrálie odcestoval.

V Adelaide som dostal 30. apríla 1900 list. Odtiaľ som odcestoval parníkom do Albany v západnej Austrálii, western Australia. Tam som sa dostal 20 mája na parník Isterworth, ktorý odvážal licho, kravy, voly, ovce atď. do Afriky pre anglické vojsko, aby mohli veľa mäsa jesť a mali silu Búrov mordovať. Na parníku som si odrobil passage – cestu tým, že som sa dal najat' statok kŕmiť a napájať. Bolo nás tam na to šesť ľudí „kelnerov licho“, ako nás prezývali. Nebolo pri tom tak veľa roboty, ved' za tých 13 libier šterlingov, asi 150 zlatých, čo stojí tá cesta, môže človek voľačo aj robiť.

Prechod cez Indický oceán trval 24 dní pri divom, búrlivom mori. Vlny hádzalo až na povrch lode, ktorá tancovala ako lopta, prevaľovala sa ako belčov /kolíska - JZ/ zo strany na stranu. Asi 50 oviec spadlo do mora a hádam 10 volov si polámalo nohy, krky, rohy. Tie sa porazili na mäso, toho bolo do sýtosti. Také plané more som už dávno neprežíval, trebárs aj mnoho cestujem. Za jeden deň som padol aj 20 razy na zadok, keď som vedrá s vodou nosil, bolo to na zlomenie krku.

Matrózi prorokovali, že to budeme len vidieť, keď sa priblížime k brehom Afriky, tam vraj bude ešte búrlivejšie. Ich proroctvo sa nesplnilo, lebo jeden deň predtým, než bolo vidieť zem, bolo more omnoho tichšie. Dážď, čo sa bezmála každý deň lial, naraz prestal, slnko jasne svietilo. Každý očakával uvidieť čo najskôr zem.

Na druhý deň ráno o 8. hodine jeden ďalekozraký matróz zvolal: „Land ahead“ – zem pred nami! Bolo to radosť. Všetci kuriči, námorníci atď. vyšli z kabín na palubu uvidieť Afriku. Najprv bolo vidieť len kúsok jedného vršku ako dáky malý ostrov a potom vždy viac a viac. Naraz sa ukázala celá reťaz afrických vrchov, nakoniec bolo poznať aj domy. Asi o dve hodiny sme stáli pred svetlovou vežou – majákom medzi inými parníkmi, ktorých tam bolo zakotvených asi tridsať. Vec to bola pred tým v Port Natale nevidaná. Znamenalo to, že v susednej krajine je vojna.

Bolo tam vojenských parníkov, transportov, ktoré z Anglicka a z kolónií dopravovali tých mäsiarov na Búrov. Kotvili tam i dobytárske lode, ktoré pre hladných „Tommy Atkins“ dovážali mäso, aby od hladu nepomreli. Náš parník tiež tam čakal a my sme boli zvedavý prečo a ako dlho. Bolo to preto, že nebolo miesta v prístave. Pokiaľ iný parník nebude vyložený a dá miesto nasledujúcemu, to môže trvať 5 dní až týždeň. No o štyri dni sme počuli rozkaz kapitána mašinistovi: „make steam ready“. Nech je para o druhej hodine popoludní hotová, pôjdeme do prístavu. A skutočne, presne o dve hodiny prišiel lodivod, ktorý vodí parníky do prístavu.

Z veliteľského môstika počuť prudké rozkazy kapitána:
„Heave the anchor“ – hore kotvu!

Nasledovali rozkazy pre strojníka:

“Stand by – hotový pri mašine“

„Slow ahead – pomaly napred“

„Half – na pol pary“

„Full – plnou parou“.

Tieto rozkazy sa používajú aj na širom mori.

O pár minút sme boli priviazaní k jednému drevenému mostu, dlhému asi jednu anglickú míľu, ale na tento čas ho nebolo dosť pre lode, čo tam kotvili.

Tak teda už môžem vykročiť na zem. Bola ale nedeľa popoludní a nič nie je tak smutné, ako nedeľa v anglickom meste. Všetko ako vymreté, obchody pozatvárané, tak som radšej čakal do pondelka rána na lodi.

V pondelok ráno som vykročil na africký kontinent. O patria, o mores, ó vlast, ó mravy! Čo tu vidím? Čierni Kafri v tarka-barkavom obleku ťahajú malé vozíky na dvoch kolieskach, takzvané „rikšó“. To sú durbanskí fiakristi, bárskeho odvezú, keď zaplatí. Pre mňa to síce nebolo nič nového, tie „rikshau“, toho som videl dosť v Číne, Japonsku a na Malajských ostrovoch. Kerby si ale videl Kafra v tom jeho obleku všetkých farieb. Pritom ale je najkurióznejšie, že na hlave má prilepené dva volské rožky, on si myslí, keď ťahá vozík, že je vôl, teda musí mať rohy.

Od prístavu do mesta Durbanu je asi dve anglické míle, pol hodiny cesty. Tam som sa ubytoval v jednom „herberku“, kde bolo mnoho Talianov z Južnej Ameriky, z Buenos Aires, ktorí tiež prišli ako ja na lodiach s lichvou.

Stretol som aj jedného Maďara, krajčira a jedného Slováka z Nitry, kováča. Predlhý čas uplynul odvtedy, čo som takých krajanov videl, tak sme boli dobrý priatelia.

Prvé, čoho som bol žiadostivý, bolo čítať noviny, ako je s vojnou, či sa ukončí. Tu nebolo ale žiadneho potešenia. Búri sa sprisahali, že budú bojovať do poslednej kvapky krvi, kým len jeden z nich bude živý, a tí zlatobažiaci Angličania chcú mať Transwaal na každý spôsob a za každú cenu. Vojna ich už stojí 60 miliónov libier, a že čo bude aj tisíc miliónov stáť, oni sa nezastavia. Tak do Transwaalu nebolo možné ísť, to bola zapečatená kniha.

Vymyslel som si iný plán: prejsť odtiaľto do Anglicka a do Paríža na /svetovú – JZ/ výstvu a potom naspäť do Afriky! Možno, že za ten čas vojna skončí.

Dostal som sa 27. júna 1900 na jeden parník ako „cooks assistant“ – kuchárov pomocník, ale oh weh! Oh weh! To bolo šikanovania!

Mnoho razy som už v kuchyni robil, ale nie tak ako tu, to som ešte neprežíval. Od 4. hodiny ráno do 9. hodiny večer bez prestania: „hurry up, hurry up“ – ponáhľaj, ponáhľaj. Nemal som času ani na jedenie, len stojačky. Boli sme totiž iba štyria namiesto šiestych a v takej kuchyni, kde sa aj sto rozličných vecí cez deň pripravuje, je roboty.

No hneď v prvý deň som sa rozhodol: „S touto kraksňou ty nepôjdeš do Anglicka, o tri a pol dňa dôjdeme do Capetownu, tam vyrukuješ“, a tak som aj urobil.

Capetown – Kapské mesto – leží pod tým istým „meridiánom“ poludníkom ako Pukanec, 18 stupňov, 48 minút /východnej zemepisnej dĺžky – JZ/, teda som obišiel celú zemeguľu.

Cez každý poludník zeme som už prešiel. Škoda, že nie sú pozdĺž každého poludníka postavené telegrafné stĺpy. Teraz by som ti, brat môj, rozkázal, aby si mi pár topánok, ktoré robíš, poslal telegraficky po tomto osemnástom poludníku. Z Pukanca by po ňom prišli rovno do Kapského mesta.

Keď som si v Kapskom meste všetky hodnoviditeľnosti popozeral, pripravoval som sa na veľkú expedíciu pešo cez Cape Colonin.

Prvý plán bol do Port Elisabeth, 600 anglických míľ, odbaviť čas, kým vojna skončí. Od Kapského mesta 38 míľ je mestečko Paarl, obývané Búrimi. Dorábajú tam chýrne vína a pália vínovú pálenku, vínovicu a terkelicu. Tam som si dal dva dni času na užitie tohto vína, lebo ďalej ho nedostaneš, len za drahé peniaze.

Počasie bolo plané, pršalo každý deň, bolo chladno. To bola južná zima. Potokov veľkých, malých na všetky strany, aj 50 razy cez deň sa musíš vyzúvať – obúvať.

Raz tak, dojdúc na železničnú trať, pobral som sa po železničnom násype, ako je obyčaj v týchto krajoch, kde sú cesty bez mostov a v daždivom počasí sa inak nedá ísť.

Nikto mi nebránil, až dojdúc k veľkému železničnému mostu, vidím na brehu potoka dva šiatre. Anglickí vojaci strážili most. Nemyslel som nič zlého, až odrazu „halt“, zakričí jeden vojak ako som sa približoval. „Čo je?“ „Máte pas“? „Aký“? „Od železničnej spoločnosti“! Však ma na stanici prednosta a železničiari videli a nikto nič nepovedal. „Nás sa to netýka“, - hovorí „Tommy“, - „My máme rozkaz každého človeka, ktorý tadeto ide, zatknúť. Chodte do šiatra, o 5. hodine večer ideme do mesta Worcester všetci spolu.“

Boli dve hodiny poobede, tri hodiny som musel čakať. Dobré ma traktovali „cvibakom“ – suchármí a konzervovaným mäsom. Večer ma zaviedli ku kapitánovi, ktorý, nenajdúc na mne nijakú vinu, poslal ma na políciu. Vraj ak hlavný konštábel nemá nič proti mne, ani on nemá. Ten mi povedal, že musím čakať do druhého dňa a ráno o desiatej hodine ísť na súd. Ak nič nezistia, môžem ísť hneď ďalej. Mne sa skoro žlč rozliala od jedu, ako tak nič – poníť môžu držať niekoho 24 hodín žalárovaneho.

Došlo 10 hodín ráno, ideme na súd. Vojak, ktorý ma zaistil, tiež tam bol. Zložil prísahu a rozpovedal, že včera o 2. hodine popoludní som sa k mostu približoval, pýtal sa na pas, ktorý som nemal a to je všetko. Sudca krútil hlavou, bolo mu čudné, že ten vojenský zákon je taký prísny a povedal mi, že ma prepúšťa pod výstrahou, aby som sa viac neopovážal chodiť po železničnej trati. Je to na tento čas nebezpečné, pretože mnoho mostov bol rozstrieľaných a nevie sa, kto to robí.

Znak vojny. Robia to Búri z Cape Colonie, ktorí sympatizujú so svojimi bratrancami. Roztrieskavajú mosty, aby Angličania nemohli dovážať tovar po železnici.

Pešoval som ďalej cez krajinu Búrimi obývanú, ktorí sú takí chudobní ako kostolné myši. Boja sa, že každú chvíľu vypukne rebélia, preto nesadia, nesejú, iba trochu kukurice, aby od hladu nepomreli. Keď príde vojsko a majú niečo nazvyš, to im poberú.

Prišiel som do Port Elisabeth a vojna ešte vždy trvá. Kam teraz ísť? Sadnúť na loď a obrátiť chrbát južnej Afrike mi nebolo po vôli, kým som Transvaal nevidel. Tak som pokračoval v blízkosti mora do East London.

Aby sa mi tu minul čas, presedel som celé dni a týždne vo verejných knižniciach, ktoré sú tu v každom meste. Čítal som noviny, študoval cestopisy a rôzne poučné knihy.

Už mi bolo zunované to cigánenie v novinách, ktoré jeden deň písali, že vojna už nemôže dlho trvať a na druhý deň, keď dostali od Búrov výprask, písali zase, že nemožno predpovedať, ako dlho bude trvať.

Bolo 1. októbra 1900. Čítal som jeden telegram, že od 10. októbra sa transvaalski „refugees“ – utečenci, môžu navracať, každý týždeň počtom 2 – 3 tisíc osôb. Hurá, to niečo znamená.

Hneď ten deň som sa vybral na cestu do Transvaalu, ale o tri dni počujem jedného nemeckého kolonistu, týchto je tu mnoho, u ktorého som nocoval, že Transvaal je naďalej zatvorený, neznámo dokedy.

Keď vás už čert nevezme aj s vašou vojnou! Nenávidel som tých lúpežníkov, ale aj Búrov. Veď keď nemôžu nič vykonať, prečo sa nepoddajú, alebo neujdú do inej krajiny.

To bola ale nesprávna myšlienka, Búri majú právo do konca vytrvať a zabiť toľko tisíc Angličanov, koľko len môžu.

Ale ty, človeče, čo bude s tebou? Tri dni si na neistej ceste. Vrátiť sa naspäť nieto nič hlúpejšieho! Len napred! Ak nemôžeš ísť do Transwaalu, tak keď dôjdeš na hranice, obrátiš sa naľavo do Kimberley, toho diamantového mesta. Každý mi hovoril, že možno medzi tým sa tam niečo prevráti.

Pokračoval so napred až po Naauwport, 531 kilometrov. Je to jedno extraordinárne mesto, tri dlhé ulice, samí železniční úradníci a vojaci, iba traja civili, dvaja obchodníci a jeden hostinský. Je to neďaleko hraníc, kde sa železnice križujú na všetky strany Afriky.

Ako si tu ustatý sedím pre jedným obchodom, príde jeden vojenský policajt a pýta sa ma, či z ďaleka prichádzam. Veru dosť, peši od prístavu East London. Že čo tu hľadám a ako ďaleko chcem ísť. Môj plán bol do Transwaalu, ale keďže to nie je možné, myslím ísť do Kimberley. Či mám pas! Pas? Prečo? Veď do Kimberley sa môže ísť bez pasu, hovorím mu. Že on o tom nevie a má rozkaz každého, kto nemá pas, priviesť ku kapitánovi.

Ten mi ale hneď dal kázeň, že ako sa opovažujem chodiť bez pasu po okresoch, ktoré sú pod martiálnym, vojenským zákonom, že to je nebezpečné, počas vojny môže byť neznámy človek považovaný za špióna a hneď zastrelený. Či by som to vraj chcel.

Ja hovorím, že nie som špión. On že to nemôže vedieť, tak na každý pád nemôže iné urobiť, ako poslať ma vlakom naspäť do Port Elisabeth, a to ešte dnes o 2. hodine popoludní.

Jeden vojak ma odprevadil na vlak, kúpil mi lístok, strčil ma do vagóna a čakal, pokiaľ sa vlak pohol. Dal mi prísny príkaz, aby som na žiaden pád nikde nevystúpil, že budú na každú stanicu telegrafovať a ak vyjdem niekde z vlaku, že budem zatvorený. No dobre, to si rozmyslím.

Čo teraz robiť? Naspäť ísť niekde, to sa mi neprace do hlavy, iba že by bolo možné v Port Elisabeth dostať nejakú loď do druhej krajiny. Uzniesol som sa, že nie, čo by to aj ťažké zlato stálo.

Večer na mraku vlak zastal v jednom meste Cradock, čo je asi 142 km. Tam som šťastne vyrukoval. Bola tma, konduktor nevidel moju kartu čítať, všetko išlo dobre. Odtiaľ som vzal cestu na severovýchod, naspäť do Natalu. Ak sa vojna skončí, môžem odtiaľ vždy ísť do Transwaalu, ak nie, tak „good by South Afrika“, odšifujem do portugalskej kolónie Východnej Afriky.

Cesta išla cez samé negerské krajiny: Kafraria, Tembuland, Grigualand, Natal. Tu žijú samí samostatní Kafri. Chodia v čiernom rúchu Adamovom, t.j. ako ich príroda na svet doniesla. Domy stavajú z blata do okrúhla, nie väčšie ako vínová kaďa a krov zo slamy ako klobúk. V Tenbulande, kde najhustejšie žijú, som videl ďaleko – široko, kam len dovidieť po zelených lúkach tie okrúhle chalupy, tak nahusto sem tam roztratené, jako krtičné kopce. To je panoráma, ktorú len tu v kaferských krajinách môžeš vidieť.

Kafri sú robotní a usilovní. Títo díví černosi orú svoje polia anglickými železnými pluhmi, ktoré im ale smiešne stoja v ruke. Pluh držia jednou rukou a obzerajú sa na všetky strany. Pluh ide ako chce, aj voly idú krížom krážom, ako samé chcú. Nuž ale čo pluh nedoorie to motyka dokope, to tu nejde tak akurátne. Pritom sú tí černosi oproti belochoch poslušní, prívetiví.

Ak stretneš desaťtisíc Kafrov za deň, každý ťa pozdraví, ale i o tabak prosí. Ak mu dáš, pýta aj chlieb, najlepšie je nič neodpovedať.

Raz som nocoval u jedného náčelníka. Najprv ma on počastoval mliekom, potom ten pán urodzený černoško pýta odpo mňa kúsok chleba. Ako ty vieš, že ja mám chlieb, v krajine, kde sa chlieb málo jedáva, hútam si. Zatajiť som ale nechce, lebo by bolo bývalo zle, ak by bol videl, že mám chlieb. Dal som mu teda kúsok a povedal som mu, že mám ešte dva dni cesty tam, kde sa dá chlieb kúpiť. Sútu také obchodné stanice, dva, tri, štyri dni cesty od seba, kde všelijaké veci Angličania Kafrom predávajú. Prekázol som cez tie čierne, snom podobné krajiny a našiel som sa na hranici Natalu.

Došiel som do hlavného mesta Pietermaritzburgu. Prvé, na čo som myslel, bolo bibliotéku vyhľadať a čítať, ako vojna stojí.

Noviny smutne píšú, že vojne konca nevidieť. No tak sa len bite, keď sa vám to páči, ja idem do prístavu Durban, nájdem parník a obrátim vám všetkým zadok. Rád by som bol ešte išiel do Zuzulandu, ale nebolo možné pre ten prekliaty martiálny, vojenský zákon /výnimočný stav – LM/.

Prijdúc do Durbanu, dojednal som sa tam s matrózmi jedného parníka, ktorí ma odšmugľovali, schovali do magazínu /skladu – LM/, kde boli uložené vetrové plachty. Tak som bezplatne cestoval do Lourenco Marquesu, portugalskej kolónie. Vyrobil som tam nejaké peniaze a cestoval som cez Beira, Quilimane, do Chinde na rieke Zambezi, ktorá je chýrna nosorožcami a krokodílmi. Tie prvé sú veľké ako slona strašné svojim zubom. Vážia pár centov a žijú vo vode i na suchu. Cestovanie člnom znemožňujú, lebo ho prevrátia. Po rieke Zambezi chodia parníky do vnútornej Afriky. To ma veľmi zaujímalo, ale tie peniaze, čo stojí cesta, je fajka tabaku nie hodna.

Pokračoval som ďalej po mori do Diego Suarez na Madagaskar a potom do mesta Majunga, odkiaľ som si zaumienil ísť peši do Antananarive.

Vyzvedal som na všetky strany, aká je cesta, či je možné ísť peši. Jeden mi povedal áno, druhý zas nie. Páni Francúzi tu peši nechodia, tak o tom nič nevedia. S Malgašmi sa nedohovorím, ťažko teda bolo niečo vyzvedieť.

Hovoril mi jeden, že ej možné ísť. Nabral som teda potraviny na 3-4 dni, plechový riad na varenie, ako som vždy robieval, keď som pešoval. Tu ale po polhodinovej ceste je všade plno vody, ktorú morský príliv vytláča nazad. Asi za pol hodiny som šliapal cez vodu po kolená, potom až do pása. Na dne bol piesok tak sa nešlo zle, bolo mätko na bosé nohy. Pokračoval som ďalej, každých pár minút voda, topánky vyzúvať – obúvať, bola to prinútená robota.

Asi po troch hodinách cesty som stretol jedného pána Francúza na koni a toho som sa opýtal, či je to tá pravá cesta do Antananarive.

-Nie, drahý priateľ, po tejto ceste nedôjdete nikam. O pol hodiny prídete na morský záliv a tam sa táto cesta končí. Do Tananarive sa ide napravo popri telegrafe. – To ale som videl, že bol iba úzky chodník.

-Ďalej vám dávam radu, aby ste sa neopovážili ísť po tej ceste, ja ju dobre poznám. Teraz je daždivá čiastka roka, „rizieros“, ryžové polia sú plné blata a vody až po pazuchy. Vidím, že aj vaše topánky sú slabé na takú cestu, o tri dni budete bosý. Jedným slovom vám poviem, že ak pôjdete po tej ceste, skrepírujete. –

-Ale ako chodia Malgaši-, pýtam sa. -Tí sú zvyknutí chodiť bosí i plávať, kde treba.-

-To ja nie som vstave.-

-Tak sa teda vráťte do Majungy a nájdite si parník do Maevatanana. Hore riekou je to asi 200 km, odtiaľ máte hradsú ako vo Francúzsku.-

-Ale mne peniaze rozhodujú, pán môj, to tu veľa stojí, že to takýto človek nemôže zaplatiť, nemôžem teda ďalej ísť.-

-Čoby nie, spoľahnite sa na mňa, môj chudák priateľ, dám vám adresu, zajtra prídte ku mne, opatrím vám loď bezplatne.-

-Ďakujem pekne, na ten spôsob sa teda vrátim, dovidenia Monsieur.-

Ako by aj nie! On ma predbehol na koni a ja som sa obrátil za ním. Dôjdúc do Majungy popoludní asi o tretej hodine, strtol som ho na ulici. Uistil ma, že večer sa stretne s tými pánmi z lodnej spoločnosti, vymôže mi jednu cestu a ráno o 8. hodine mám prísť k nemu domov. Keď som ho vyhľadal, hneď išiel so mnou na lodnú spoločnosť. Ja som ho čakal vonku, ale smutný chýr priniesol. Ten parník vraj berie iba tovar, cestujúcich brať nemôže. Každý sa vyhovorie ako vie.

-Nič to zato, priateľ môj, ideme k druhej spoločnosti.-

Tak mi našiel jednu malgašskú plachetnicu do Marovoay, čo je iba jedna tretina tej cesty, ako chodia parníky. Dal mi však radu, ako mám robiť ďalej. Radil mi, aby som sa neopovážal odtiaľ ísť peši, že je to nie možné ak nechcem prísť o život utopením, alebo od choroby, lebo na tých močiaroch je zlé povetrie.

Ten parník, čo ma nechcel vziať, nás predbehol. Keď sme došli na jednu stanicu, tak tam stál, ale naša bárka pokračovala v ceste, boli sme zase my napredku. Vietor bol dobrý, dobre sa išlo, až keď večer utíchol, hodili sme kotvu. Ani parník necestoval v noci, tak hneď za ním sme došli. Naša bárka ale nemohla ísť do mesta, lebo bol morský odliv, ktorý má veľkú silu a bol veľmi rýchly.

Išiel som na breh s jedným Malgašom a pokračovali sme peši do mesta, ale ako! Vody bolo až po pás, asi 2 kilometre cez tie „riziérés“. Napokon sme vyšli na suchú zem a o pár minút sme boli v meste, v prístave pri parníku. Opýtal som sa kapitána, či by ma nevezal do Maevatanana, že chcem pokračovať peši do Tananarive. Čudoval sa, že peši do Tananarive, čo tam budem robiť?

- Mám tam brata, - klamal som - ktorý bojoval v malgašskej vojne vo francúzskom regimente a teraz sa tam usadil ako obchodník. Zrodení sme v Rakúsko – Uhorsku.-

- Veľmi vďačne, - hovorí môj kapitán – prineste si batožinu, o piatej hodine nastupujeme cestu. Peši odtiaľto nemôžete ísť. –

Tak som bol zase na lodi. Išlo sa pomaly hore prúdom po rieke iba cez deň. Na noc sa hodila kotva, kde sme boli a išlo sa zase až ráno. Trvalo to tak tri dni, až pred večerom sme dprazili na predposlednú stanicu, tam sme prenocovali.

Ráno sme chceli ísť ďalej, ale hneď vyššie bol jeden „rapide“, kde voda rýchlo tečie. Prudký prúd nás bral nazad, kotva musela byť vždy pripravená a v okamihu do vody hodená. Inak by nás bolo hodilo na breh a o skaly roztrieskalo celú loď. Tak to išlo asi desať razy napred – nazad, nebolo nám možné vykĺznuť. Kapitán proboval ísť napravo, kde sa voda rozrážala nadvoje a pomaly, pomaly sa nám tam poťapelo celou plnou parou prejsť. Ďalej bola ale zase taká kalamita, ďalší rapide, ešte prudkejší. Skúsilo sa tam tiež asi 10 razy. Trvalo to celý deň a nepodarilo sa, tak sme tam prenocovali.

Ráno sme sa vrátili naspäť „ricky“ /zadkom napred – LM/ dolu vodou s veľkou pozornosťou, kotva vždy pripravená a do vody hodená, keď nás rýchlo bralo. Tak sme došli na včerajšiu stanicu.

Pýtal so sa kapitána, či sa nedá ďalej ísť. Vraj že nie. Ďalej sa pýtam, ako ďaleko je do posledného prístavu hore na rieke. Hovorí, že 28 km a malgašský člnok vraj potrebuje na tú cestu dva dni. Nuž tak teda, ak je cesta suchá, idem radšej peši.

Hovoril, že je cesta suchá, dobrá. On ju podistým nevidel, pretože hneď za dedinou bol močiar. Pol hodiny bolo treba ísť cez vodu a blato. Program celého dňa bol vyzúvať – obúvať, hádam viac ako dvadsať razy.

Blížila sa noc a tu nebolo žiadnych domov, žiadnej prítule. Čo bude, človeče, s tebou, keď príde tmavá noc s dažďom, po plecيا sa cez vodu premávať. Nič nevidíš, tu ťa čert vezme.

Noc nastala s čierňavou a blýskaním. Keby aspoň nejaký hustý strom bol tu alebo skalná diera, aj to by bolo lepšie ako nič. Tu zase voda, ktorá sľubovala byť hlboká, potom za ňou strom, bárs i nie hustý. No, tu musíš zostať, či prežiješ, či zdochneš, spraví sa pod tým stromom malý šiator z pokrovca a ak bude malý dážd', môže byť aj dobre. Ukazovalo sa ale mnoho dažďa.

Ako tak špekulujem, naraz vidím vpredu svetlo, ktoré sa nezdalo ďaleko. Aj psí brechot bolo počuť, bravo! Tu blízko musí byť dedina. Probuj teda cez túto vodu, veď ak ti bude po uši dovhodiť, tak sa musíš vrátiť, keď nevieš plávať. Ale ak prejdeš, tak bude dobre. Kto skúsi má šťastie, len kurážne, dodával som si sám sebe odvahy. Hlbšie, hlbšie až po plecيا, blyskne sa, tu zbadám, že som pomýlil cestu. Vyškriabem sa na ľavý breh, chytajúc sa šašiny a zase do vody na druhú stranu. Tam nebolo tak hlboko a o pár minút som bol zase na súši.

Blyskne sa, vidím, tu je pravý chodník. Idem, hľadám tú dedinu, všade ticho. Začnem húkať, aby som privábil psov na brechanie a – nič. Ťapkám pomaly napred, napred, a tu máš! Zase jeden potok, vody do pása, ale úzky.

Cesta ide nahor, no tu už nebudeš mať viac vody, aj dediny sú obyčajne na kopci. Nsveľa stojím pred tou, tak vítanou dedinou.

Nzrúc do domov, nevedel som sa dorozumieť, len samé „hatata-matata“, čomu by nebolo nikdy konca. Zazrúc na kraji jednej izby prestreté rohože, idem rovno dnu. Zostaneš tu a vy, keď nerozumiете, čo si pocestný človek v búrlivej noci žiada, porozumiете teraz a, uložil som sa ako doma.

Ponúkli mi i ryže si zajesť, neškodí. Vidím ale, pri slabej mizernej sviečke, mnoho čierneho v miske. Čo je to, dáke zeliny? No, neutráviš sa, keď sa druhí nie. Chutilo to nie veľmi dobre. Oh weh! Veď sú to kobyľky, ktorých je tu na milióny a všetky zelené, ryžu atď., požerú.

Malgaši sú takí múdri, že si povedia: keď vy požeriete našu ryžu, my zjeme vás. S radosťou ich ani oni nevedia, len ako náhradu. Koľko Malagašovi ryže zožerú, toľko si nahradí kobyľkami: keď tretinu, aj on si pridá do ryže tretinu kobyľiek, keď polovicu, aj on polovicu.

Ráno som sa prezvedel, koľko je odtiaľto do mestečka. Vraj osem kilometrov, čo by nebolo veľa. Pýtam sa, či mnoho vody, že máličko. Ale si ty požehnaná krajina, idem a neďaleko zase ryžové polia, ako malé more, ďaleko – široko voda až vyše brucha a blato po kolená. Dívam sa na Malgašov, za ktorými som išiel, tým voda nikdy tak vysoko nesiahá, bárs sú aj nižší ako ja. Prečo to? Až som uhádol, že my Európania sme omnoho ťažší ako oni. Teda ma to moja ťarcha hlbšie do blata tlačila.

Miestami bolo viacej vody, zase za dlhý čas po blate, vody len málo, až na koniec som prišiel ku rieke, po ktorej plávali člny. Voda sa v nej krútila, tú nepretancuješ, musí byť hlboká, myslím si. Odrazu tu dôjdu štyria „bourjané“, nosiči, nesúc jedného Monsieur Francais /francúzskeho pána – LM/, na márach, ale živého. To sú nosiči „fiakristi“, na celom ostrove tak nosia, ten kuriózny koč sa volá filanzán.

Za tými som išiel, vody bolo do pása, po plecيا, na dva kroky breh. Kedy ty len dôjdeš do toho mestečka, hútam si, takýmto spôsobom nikdy. V jednej dedinke sa pýtam, koľko je to ešte kilometrov. Ešte vraj päť. Puf, to bude vždy ďalej a nie bližšie. Ráno bolo osem a ako dlho už sa ťapkám, už by mohol byť i koniec. Až konečne, asi o desiatej hodine predpoludním dôjdem do mestečka po zlej, babravej ceste, ustatý ako pes.

Išiel som na jarmok, ktorý je tam denne. Vidím tam všetky potraviny, čo len táto krajina rodí. Jeden deň si oddýchnuť, zarobil som si peniaze na cestu a s radosťou som čakal pohnúť sa ďalej po dobrej ceste.

To už bola cesta ako železničný násyp, ale samá zákruta, okľuka, lebo ide vždy hore do vrchov. Tí páni inžinieri, čo ju vymeriavali, museli byť platení od dĺžky, preto hľadeli urobiť čo najviac kilometrov. Na mnohých miestach Malgaši, ktorí chodia pešo, preseknú cestu krížom a usporia aj dve hodiny času, ba i celý deň, keď idú rovno po známych chodníčkoch.

Utobil so tak aj ja, keď som videl, že je možné skrátiť si cestu. Niekde to išlo dobre, ale na mnohých miestach som sa oklamal, lebo o tú cestu, čo som pol hodiny získal, zašiel som zase na tie ryžové polia s blatom a vodou. Tým som si zase iba čas predĺžil s vyzúvaním a obúvaním. Malgaši sa tým nebavia, keď chodia bosí. Po hlavnej ceste sú mosty a tam sa s preobúvaním netreba zdržovať.

Rezal som potom len pohlavnej ceste a, iba kde išla cez vrchy, som odbočil. Napriek tomu som sa zase oklamal, lebo cesty sa stretli v doline, kde som musel zase cez vodu brodiť.

Tak vyzerá ostrov Madagaskar. Nech si to predstaví, kto vie, ako to tu extraordinárne vyzerá.

Dojdúc do mestečka Ankazobé – štyri dni cesty od Tananarive – stretol som sa s jedným kapitánom. Pripomínam, tu sú všetci Francúzi vojakmi. Pýtal sa ma, že odkiaľ tak idem. Odpovedám, že od

Meavatanana, 28 km odtiaľto dole, všetko peši. Bolo mu to čudné, lebo tu žiaden beloch nechodí peši, každý sa dá nosiť štyrmi nosičmi.

Živý sa dať nosiť na márach, to mi bolo neprirodzené, na to je dosť času po smrti. Načo má potom človek dve zdravé nohy, ktoré môže užívať, alebo nech si ich nechá odťať a potom sa dať nosiť štyrmi trogermi.

Ten kapitán mi ponúkol, že mi dá zamestnanie na niekoľko dní. Opravovali cestu, tak potrebovali dozorcú k malgašským domorodcom. Pláca 10 frankov – to je asi 10 korún – na deň a nerobiť nič iné, len poháňať tých robotníkov, lebo ak ich nedotíska palica, nič nerobia a zastane celá mašinéria. Tak som do týždňa zarobil 70 frankov a môžem cez celý ostrov cestovať.

Pokračoval som do Tananarive, dedín bolo každý deň viac, nuž a posledný deň cesty, to bol výhľad! Oremus Demus.

Vari všetky tri milióny obyvateľov Madagaskaru bývajú tu okolo hlavného mesta! Široké doliny s ryžovými poliami. Ryžové polia na nedoziernych štvorcových míľach. Voda ako more a po ostrovoch, kopcoch milióny domov roztratených ako hviezdy po nebi.

V popredí, na vysokom vrchu sa majestátne vypína mesto ANTANANARIVO – „TISÍC MIEST“.

Dorazil som k jednému veľkému trhovisku, asi 10 budov do radu, kde môžeš všetko kúpiť, do brucha i na brucho. Blízko odtiaľ som si našiel izbu v malgašskom dome, kde tieto riadky píšem.

Izba je bez všetkého náradia, iba rohož na zemi na spanie za tri franky na týždeň. Oddychujem si tu z mojej únavnej cesty.

Posielam ti tu jednu fotografiu, panorámu mesta Anatananarivo. Je to pohľad od výchdu, z tamatavskej strany, od Indického oceánu. Ja ale bývam na protifahelej strane, severozápadnej, pod vrchom, ako som došiel od Majunga. Pozri sa na tie dva paláce na vrchu. Naľavo je ten, kde bývala posledná kráľovna Madagaskaru Ranavalena III., Mpanjaka ny Madagascar, ako aj predošlé dve Ranavaleny aj druhé kráľovny a králi kde bývali od dávnych čias. Ten napravo je palác prvého ministra, ktorý býval vždy muž, keď bola kráľovna na tróne. /fotografia sa nezachovala – JZ/.

Je to utešený výhľad, z drzhej strany ešte krajší, lebo tam sa nachádzajú európske obchody, kaviarne atď. Tvrdá robota je to vyškríabať sa na ten kopec. Cesty sú dobré, ale strmé. Je to 1450 m nad morom.

Dívam sa odtiaľto dolu na tie doliny, všetko dookola ako more, s tisícami menšími-väčšími kopcami, sťa ostrovmi, všetko domami preplnené. Na rovinách zelená ryža vo vode, tam ju možno pre celý ostrov dorábajú.

Keď som to prvýkrát zazrel z toho vrchu, tak som si vzdychol: Vid' Antananarive a zomri! Môj pradávny sen sa teda vyplnil. Je to tu také divoromantické a krásne, ako iba najvynikajúcejší maliar by mohol odmaľovať.

Žije si tu statisíce spokojných a za ničím sa nepachtiacich Malgašov pod francúzskym komandom. Porekadlom ich je „Dolce far niente“ – sladké nič nerobiť, život ľahko lenivo prežívať, alebo podľa nášho: Nikdy neurob dnes, čo môžeš odložiť na zajtra.

Na samom vrchu bývajú iba aristokrati, militári, ofícieri, ako aj všetci funkcionári, ktorí ani dva kroky neurobia pešky, ale majú svojich osem dvojnožných hoviad. Veru ani nie sú iné, keď sa na to prepožičiavajú. Oni to ale radi robia za najmenší plat, lebo keď sa pár minút pechoria, majú potom hodiny času sedieť ako kus dreva.

Kto videl Antananarivo, videl celý Madagaskar. Ja môžem povedať, že som jediný európan mojej triedy, ktorý sem došiel na vlastných nohách, ktorými ho príroda obdarila.

Prídavok k listu z Antananarivo.

Voľačo o francúzsko – malgašskej vojne.

Keď vraj generál Gallieni došiel pred Antananarivo od severoápadu, tj. od Majunga, ako i ja, bola noc. Krľovna i všetci generáli spali, ako by sa nič nedialo. Cítli sa istí vo svojom prírodnom, pevnom zámku na vysokom vrchu.

Ráno poslal generál Gallieni poslov ku krľovnej, že Francúzi nežiadajú krajinu zaujať. Chcú len v krajine slobodne obchod a kupectvo prevádzať. Povoláva krľovnú do svojho šiatra podpísať kontrakt. Tá nič netušila a slepo sa vybrala hneď i so svojim sprievodom telesnou strážou ku generálovi Gallieni.

Ten ju najprv pohostil všelijakými lakotami. Zariadené bolo tak, že zo šiatra do šiatra bola cesta krytá ponvmi. Vodil ju tadiaľ a ukazoval jej rozličné látky. Jej sprievod musel čakať vonku pred vchodom do prvého šiatra, nevideli nič.

Keď prišli s krľovnou do posledného šiatra, ktorý bol ďaleko od prvého, usadili ju tam do zakrytého voza a odišli s ňou cez množstvo francúzskeho vojska ticho, tajomne až na koniec lágra. Tam ju obliekli po francúzsky a posadili na koňa. Jeden francúzsky oficier ju musel držať v lone, lebo jazdiť nevedela a galopom ju odviekli k moru do Tamatave. Tam čakala francúzska vojenská loď, ktorá ju odviezla na ostrov Reunion – i ja tam pôjdem, možno ju uvidím.

Jej ľuďom sa videlo dlho čakať, pýtali sa, či bude ešte dlho tá audiencia trvať. Gallieni im odpovedal, že krľovná sa už vrátila do zámku s francúzskou eskortou.

Tí nič nechápajú, vrátili sa do zámku. Kde je krľovná? Nikto nič nevedel. Nastala šturma, bubny hučia, trúbky vrešia, hor sa do boja. Prvý minister dal rozkaz všetkých Francúzov na kopu porezať. Beda bolo tým, ktorí bývali v meste a nemohli utiecť.

Radšej umrieť ako sa poddať, vydal rozkaz prvý minister. Tak sa bili za pár dní, až kým všetci hlavní ministri aj s ministrom nezahynuli.

V ten deň bol koniec malgašskej independencie, stala sa dependenciou, zo slobodného štátu, štát poddaný.

Poznámka JZ (Jaromíra Zamboja): List z Tananarive bol asi dlhší, pretože na jeho konci chýbuje podpis S. Šikeťa, čo sa nestalo ani u jedného z predchádzajúcich listov. Tento list je písaný na lístkoch malého formátu tužkou, takže posledné lístky sa asi stratili. Škoda!

Zachovaná je, avšak dosť poškodená listová obálka s textom:

Pour Autriche – Hongrie

M. Jean Sikety cordomiér

Bakabánya Pukanec

Pečiatka s ťažko čitateľným textom /okružla poštová/

Tananarive 14./asi apríl/

Známka: Republique Francaise colonies

Madagascar Dependance

Na zadnej strane listu je dátumová pečiatka pošty v Pukanci kedy list došiel do Pukanca: Bakabánya 901 máj 16 /Pukanec 16. máj 1901

